

УДК 342.9.23:351.746

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.7>

О. П. Махмурова-Дишлюк, кандидат юридичних наук,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті наголошено на тому, що в теорії адміністративного права об'єкт здебільшого розглядається як елемент формального складу адміністративно-правових відносин. Як вважають провідні вчені-адміністративісти, об'єктом адміністративно-правових відносин є те матеріальне або нематеріальне благо, на використання чи охорону якого спрямовано суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин. Це блага матеріальні або нематеріальні, а також певні дії, заради яких суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини. Права людини й громадянина є об'єктом адміністративного права, оскільки вони є природними та (або) закріплені в Конституції, інших законах України та міжнародних основоположних нормативно-правових актах, які ратифіковані Верховною Радою України. Згідно з цим, незаперечним правом будь якої особи, що перебуває під юрисдикцією України, є право на життя і здоров'я. Визначено, що Міжнародне гуманітарне право не містить заборони на ведення війни, цю заборону містять інші норми міжнародного права. Міжнародне гуманітарне право застосовується лише в разі збройного конфлікту та створено державами саме для того, щоб накласти певні рамки на насильство під час війни, обмежити страждання, захистити жертв війни. З'ясовано, що Міжнародне гуманітарне право не забороняє застосовувати зброю задля виведення комбатантів зі строю шляхом вбивства, поранення чи нанесення важких психологічних травм у бою. Комбати будь-якої сторони конфлікту мають право безпосередньо брати участь у військових діях. Міжнародне гуманітарне право забороняє застосування військової сили щодо не комбатантів та цивільних осіб. Зроблено висновок, що права і свободи людини та громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні як об'єкт адміністративно-правового забезпечення – це нематеріальні (життя, здоров'я, честь, гідність тощо) та матеріальні (харчування, житло, одяг, фінанси тощо) цінності, які, відповідно до наданої компетенції, в процесі надання адміністративних послуг та виконавчої діяльності надаються суб'єктами публічної адміністрації особам, що постраждали внаслідок збройного конфлікту.

Ключові слова: адміністративні послуги, адміністративно-правове забезпечення, виконавча діяльність, збройний конфлікт, компетенція, нематеріальні цінності, права і свободи людини.

O. P. Makhmurova-Dyshliuk. Human and citizen's rights and freedoms in armed conflict as an object of administrative and legal support

The article emphasizes that in the theory of administrative law the object is in most cases considered as an element of the formal composition of administrative-legal relations. According to leading scholars-administrators, the object of administrative-legal relations is the tangible or intangible good, the use or protection of which is aimed at the subjective rights and legal obligations of the participants in administrative-legal relations. These are tangible or intangible benefits, as well as certain actions for which the subjects enter into administrative and legal relations. Human and civil rights are an object of administrative law, as they are natural and (or) enshrined in the Constitution, other laws of Ukraine and international fundamental legal acts ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine. According to this, the right to life and health is not an inalienable right of any person under the jurisdiction of Ukraine. It is determined that the International Humanitarian Law does not contain a prohibition on waging war – this prohibition is contained in other norms of international law. International humanitarian law is applied only in the event of an armed conflict and is created by states precisely to impose certain limits on violence during the war; to limit suffering, and to protect the victims of war. It has been found that international humanitarian law does not prohibit the use of weapons to disarm combatants, by killing, wounding or inflicting severe psychological trauma in combat. Combatants of any party to the conflict have the right to directly participate in hostilities. International humanitarian law prohibits the use of military force against non-combatants and civilians. It is concluded that the rights and freedoms of man and citizen in armed conflicts in Ukraine, as an object of administrative and legal support – are not material (life, health, honor, dignity, etc.) and material (food, housing, clothing, finance, etc.) values that are in accordance with the given competence in the process of providing administrative services and executive activities are provided by the subjects of public administration to persons affected by the armed conflict.

Key words: administrative and legal support, administrative services, armed conflict, competence, executive activity, human rights and freedoms, non-material values.

Постановка проблеми. На початку 2014 року український народ вступив у збройний опір російсько-терористичним військам, які до цього анексували Автономну Республіку Крим і розпочали терористичні заходи на українському Донбасі. З того часу (формально з 13 квітня 2014 року) держава та громадяни України опинилися у новій політичній, військовій, соціальній, економічній, психологічній та правовій парадигмі, яку можна охарактеризувати з погляду психології як шок. Дуже мала кількість громадян України до цього вба-

чали у Російській Федерації ворога. Проте з позиції міжнародного досвіду усе йшло до цього. Українському суспільству треба було робити висновки з Карабахського військового конфлікту, який розпочався у 1988 році і продовжується досі, Сербської військової агресії проти Хорватії (1991 рік), Придністровського військового конфлікту 1992 року, Російсько-Чеченських війн (1994–1996 та 1999–2009 роки), Російсько-Грузинської війни (2008 рік). В усіх цих військових конфліктах прямо чи опосередковано бере участь Росія, керівництво якої прагне до повернення до політичної утопії – відновлення Рузького миру в територіальних межах часів радянської імперії. Зрозуміло й логічно, що без захоплення України це здійснити неможливо. Отже, у 2014 році російська влада розпочала військову агресію проти України, оперуючись на місцевих сепаратистів. Хоча завдяки збройному опору добробатів, Збройних Сил України, військовослужбовців МВС України, Прикордонних військ російсько-терористичним військам не вдалося досягти вагомих успіхів, проте частина українських територій опинилась під окупацією, а на лінії розмежування продовжується «гарячий» військовий конфлікт, наслідками якого є порушення прав, свобод та інтересів значної частини громадян України, здійснюючи професійний аналіз яких, не можемо не визначитися з об'єктом такого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні звертали свої наукові погляди вітчизняні вчені, зокрема С. Бескоровайний, Я. Букресєв, А. Вишневський, В. Галунько, П. Діхтієвський, М. Доненко, Т. Короткий, О. Кузьменко, Ю. Лісова, С. Марущенко, О. Правоторова, Ю. Радковець, Є. Руденко, С. Сірий, Г. Христова. Проте вони аналізовану нами проблематику безпосередньо не досліджували, а зосереджували свої наукові пошуки та більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Метою статті є розгляд прав і свобод людини та громадянина як об'єкта адміністративно-правового забезпечення в умовах збройного конфлікту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно з тлумачним словником української мови, об'єкт – це:

- 1) пізнана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї;
- 2) явище, предмет, особа, на які спрямовано певну діяльність, увагу тощо; предмет наукового та іншого дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції; предмет, що розглядається задля його використання за призначенням, вивчення;
- 3) спеціальна певна одиниця (споруда, підприємство, ділянка місцевості тощо) господарського чи оборонного значення [1].

В цьому різноманітті енциклопедичних знань для нас найбільш слушним є друге твердження, використовуючи яке, ми можемо стверджувати, що об'єктом адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина в умовах збройних конфліктів є явища, предмети, суб'єкти адміністративного права, на яких спрямовано адміністративну діяльність компетентних на це суб'єктів публічної адміністрації.

В теорії адміністративного права об'єкт здебільшого розглядається як елемент формального складу адміністративно-правових відносин. Як вважають провідні вчені-адміністративісти, об'єктом адміністративно-правових відносин є те матеріальне або нематеріальне благо, на використання чи охорону якого спрямовано суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин. Це блага матеріальні або нематеріальні, а також певні дії, заради яких суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини. Об'єктом адміністративно-правових відносин може бути все, що здатне служити здійсненню публічних інтересів. Цю роль можуть відігравати права людини і громадянина, право власності й послуги інших осіб [2].

Права людини і громадянина є об'єктом адміністративного права, оскільки вони є природними та (або) закріпленими в Конституції, інших законах України та міжнародних основоположних нормативно-правових актах, які ратифіковані Верховною Радою України. Згідно з цим, незаперечним правом будь-якої особи, що перебуває під юрисдикцією України, є право на життя і здоров'я. Воно знайшло своє конституційно-правове закріплення в нормах Конституції України, згідно з якою життя, здоров'я, честь і гідність людини і громадянина визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні [3].

Однак в умовах збройних конфліктів є своя специфіка, яка доводить, що право на життя і здоров'я в деяких надзвичайних випадках не є абсолютним, адже міжнародні нормативно-правові акти, такі як Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 років, не забороняють війну як таку, а тільки обмежують засоби ведення війни щодо вбивства і виведення комбатантів противника із строю шляхом завдання шкоди здоров'ю, а також застосування військової сили щодо певних категорій осіб [4].

Згідно з IV Конвенцією про закони і звичаї війни, військові закони, права і обов'язки застосовуються не лише до армій, але й до ополчення та добровольчих загонів, якщо вони відповідають таким умовам: перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; мають закріплену відмітну емблему, яка може бути впізнана на відстані; відкрито носять зброю; ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни. У країнах, в яких ополчення або добровольчі загони становлять армію чи входять до її складу, вони включаються у категорію «армія» [6].

Отже, військовослужбовці України, які здійснюють антитерористичну операцію та (або) Операцію об'єднаних сил, є комбатантами, що беруть участь у збройному конфлікті. Більш того, комбатанти є особами зі складу російсько-терористичних військ за умови, що вони, дотримуючись законів і звичаїв війни відповідно до Гаазьких конвенцій про закони та звичаї війни, зокрема, не є найманцями.

Поняття «Женевські конвенції» у більшості юристів слушно асоціюються з чотирма Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року. Це чотири самостійних міжнародних договори, а саме Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. Їх зазвичай так і називають – «Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року». Унікальність цих конвенцій полягає в тому, що разом зі Статутом ООН вони є єдиними міжнародними договорами, у яких беруть участь усі держави. Це є свідомим непорушною значущістю їх норм та уособленням приналежності держави до міжнародного співтовариства. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межею цивілізованого співтовариства, а дії індивіда кваліфікує як воєнні злочини поряд із агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Міжнародне гуманітарне право не містить заборони на ведення війни, цю заборону містять інші норми міжнародного права. Міжнародне гуманітарне право застосовується лише в разі збройного конфлікту та створено державами саме для того, щоб накласти певні рамки на насильство під час війни, обмежити страждання, захистити жертв війни. Саме тому для досягнення мети, з якою його створили держави, Міжнародне гуманітарне право не оцінює правомірність чи неправомірність збройного конфлікту, рівною мірою може застосовуватися до жертви й агресора, не потребує взаємності [5].

Іншими словами, Міжнародне гуманітарне право не забороняє застосовувати зброю задля виведення комбатантів зі строю шляхом вбивства, поранення чи нанесення важких психологічних травм у бою. Комбати будь-якої сторони конфлікту мають право безпосередньо брати участь у військових діях. Міжнародне гуманітарне право забороняє застосування військової сили щодо не комбатантів та цивільних осіб.

Отже, в умовах збройних конфліктів життя і здоров'я будь-яких цивільних осіб та не комбатантів є об'єктом адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В умовах збройного конфлікту ці найвищі соціальні цінності характеризуються тим, що сторони конфлікту не тільки не мають права їх порушувати, але й мають їх захищати і забезпечувати усіма доступними засобами.

Водночас життя, здоров'я і свобода комбатантів, які беруть участь у збройному конфлікті, не є абсолютними. Кожний із них у такому конфлікті без страху кримінального покарання (за умови не скоєння злочинів проти людяності) здійснює бойові дії, зокрема, метою яких є знищення живої сили противника. Проте такі дії не є об'єктом адміністративно-правового забезпечення в аналізованій сфері, оскільки регулюються нормами міжнародного права.

Щодо майнових об'єктів адміністративно-правового забезпечення в умовах збройних конфліктів, то тут треба зазначити, що ними є медичні, соціальні, фінансові, житлові, транспортні та інші матеріальні засоби, які надаються суб'єктами публічної адміністрації в процесі здійснення адміністративної діяльності особам, що постраждали внаслідок збройного конфлікту. Наприклад, 5 серпня 2020 року своїм Розпорядженням Кабінет Міністрів України виділив 5,6 мільйона гривень на придбання 18 квартир і 1 одного будинку для тимчасового проживання приблизно 55 внутрішньо переміщених осіб [7].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, права і свободи людини та громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні як об'єкт адміністративно-правового забезпечення – це нематеріальні (життя, здоров'я, честь, гідність тощо) та матеріальні (харчування, житло, одяг, фінанси тощо) цінності, які, відповідно до наданої компетенції, в процесі надання адміністративних послуг та виконавчої діяльності надаються суб'єктами публічної адміністрації особам, що постраждали внаслідок збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Об'єкт. *Великий тлумачний словник сучасної мови*. 2020. URL: https://slovyk.me/dict/vts/об_ект.
2. Адміністративне право України. Т. 1 : Загальне адміністративне право : навчальний посібник / В. Галуцько, В. Курило, С. Короєд, О. Дрозд, І. Гиренко, О. Єщук, І. Риженко, А. Іванищук, Р. Саунін, І. Ямкова. Херсон : Грінв Д.С., 2015. 272 с.
3. Конституція України // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. *Енциклопедія сучасної науки*. 2020. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901.
5. Короткий Т., Доненко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. *Юридична газета*. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>.
6. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
7. Кабмін виділив 5,6 мільйона на придбання житла для переселенців. *Економічна правда*. 2010. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/5/663725>.